

XITOIY VA O'ZBEK XONADONLARIDA MEHMON KUTISH VA KUZATISHDA

Juraqulova Dinora Ikrom qizi

Magistr, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
din651403@yandex.com

Djurayev Dilshod Mamadiyorovich

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Xitoy filologiyasi
kafedrasi dekani

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20196698>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 10-may 2026 yil

Ma'qullandi: 12-may 2026 yil

Nashr qilindi: 14-may 2026 yil

KEYWORDS

lingvomadaniyat,
mehmonnavozlik,
interferensiya, transpozitsiya,
nutqiy etiket, xitoy tili, o'zbek
tili, madaniyatlararo muloqot,
kognitiv lingvistika.

ABSTRACT

Ushbu maqolada xitoy va o'zbek xonadonlarida mehmonni kutib olish va kuzatib qo'yish bilan bog'liq lingvomadaniy muloqot xususiyatlari tahlil etiladi. Tadqiqotda ushbu ikki madaniyatga xos nutqiy etiket shakllarini solishtirish orqali interferensiya va transpozitsiya hodisalarini ilmiy jihatdan ko'rib chiqiladi. Muallif ikki xalqning mehmonnavozlik an'analariga oid leksik birliklar, so'z birikmalar va iboralar misolida lingvomadaniy muloqotdagi umumiy va farqli jihatlarni aniqlaydi. Maqolada Konfutsiy ta'limoti va islom qadriyatlariga asoslangan mehmonnavozlik falsafasining til hodisalarida aks etishi, nutq aktlari nazariyasi nuqtai nazaridan ham tahlil etiladi.

Globalashuv jarayonida madaniyatlararo muloqot tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xitoy va o'zbek xalqlari orasidagi tarixiy-madaniy aloqalar, ayniqsa "Ipak yo'li" sivilizatsiyasi doirasida shakllangan munosabatlar, ushbu ikki xalqning lingvomadaniy muloqot xususiyatlarini o'rganishni dolzarb ilmiy masalaga aylantiradi. Mehmonni kutib olish va kuzatib qo'yish marosimi har ikkala madaniyatda ham alohida ritualistik va lisoniy mazmun kasb etadi.

Lingvomadaniyatshunoslik sohasida interferensiya va transpozitsiya tushunchalari ikki tilni o'rganuvchi shaxslar va tarjimonlar faoliyatini tahlil etishda keng qo'llanilsa-da, ushbu hodisalar mohiyatan madaniyatlararo muloqotda, xususan, xonadon muhitidagi marosimiy muloqotlarda ham namoyon bo'ladi. Mehmondo'stlik marosimi — bu faqat kundalik muomala emas, balki millatning qadriyatlar tizimi, urf-odatlar va dunyoqarashi aks etadigan murakkab ijtimoiy-lingvistik fenomendir.

Asosiy tushunchalar

Lingvomadaniyat (lingvoculturology) atamasi rus tilshunosi V.V.Vorobyov tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, til va madaniyatning o'zaro munosabatini o'rganuvchi fanlar kesishmasida vujudga kelgan fandır. Ushbu fan doirasida til birliklari — so'z, ibora va nutq aktlari — madaniy ma'no tashuvchilari sifatida ko'rib chiqiladi.

Interferensiya — ikki yoki undan ortiq tilning o'zaro ta'sirida bir tilning me'yorlarining boshqa tilda ifodalanishi hodisasini bildiradi. U.Weinreich tadqiqotlarida interferensiya fonetik, leksik, grammatik va semantik darajalarda kuzatilishi ko'rsatilgan. Madaniyatlararo

muloqotda esa lingvomadaniy interferensiya bir til-madaniyat muhitidan boshqasiga o'tishda yuzaga keladigan to'qnashuv sifatida talqin etiladi.

Transpozitsiya tushunchasi esa lingvistikada bir tildagi til birliklarining boshqa til shakllariga o'tkazilishi jarayonini anglatadi. Madaniyatlararo muloqot kontekstida transpozitsiya bir madaniyatga xos nutqiy formulalarning boshqa madaniyat vositalariga «tarjima» qilinishi sifatida namoyon bo'ladi. Bu jarayon ko'pincha semantik siljish, pragmatik o'zgarish yoki ekvivalentsizlik hodisalarini keltirib chiqaradi.

Interferensiya va transpozitsiya hodisalari: qiyosiy tahlil

Xitoy va o'zbek mehmonnavozlik nutqini qiyoslab tahlil etganimizda, ikkala madaniyatda ham quyidagi umumiy semantik maydonlar mavjudligi aniqlanadi: (a) uyni xavfsiz makon sifatida taqdim etish; (b) taom orqali mehr-muhabbat ifodalash; (c) mehmonning tashrifi xonadonga quvonch keltiradi g'oyasi; (d) kuzatib qo'yishda yo'l xavfsizligiga tilaklar. Ushbu semantik universal hodisalar haqida R.Brown va A.Gilman «universallar» deb atagan madaniyatlararo umumiyliklarni ifodalaydi.

Interferensiya hodisalari

Interferensiya xitoy va o'zbek tillarini biladiganlarda, ayniqsa, ikki madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqotda yaqqol namoyon bo'ladi. Xitoy tilida ko'p ishlatiladigan «Nǐ chī le ma?» (你吃了吗? — «Ovqatlandingizmi?») iborasi salomlashuv vazifasini bajaradi. O'zbek madaniyatidan kelgan kishi bu iborani haqiqiy savol sifatida qabul qiladi va «Ha» yoki «Yo'q» deb javob beradi. Bu leksik-pragmatik interferensiyaning namunasidir.

Aksincha, o'zbek etiketidagi «Uyingizga sog'-salomat yetvoling» iborasini xitoycha tarjima qilganda, «Nǐ yīlù píng'ān» (一路平安) iborasi qo'llaniladi. Ammo bu ikkisining qo'llanish konteksti farq qiladi — o'zbek formulasi har doim bevosita kuzatib qo'yishda qo'llanilsa, xitoycha muqobili yozma xabar, qo'ng'iroq yoki rasmiy muloqotda ham ishlatiladi.

Transpozitsiya hodisalari va semantik siljish

Transpozitsiya jarayonida eng muhim hodisa semantik siljish (semantic shift) hisoblanadi. Xitoycha «Màn zǒu» (慢走 — «Yaxshi yetvoling») iborasini o'zbekchaga so'zma-so'z tarjima qilganda «Sekin boring» ko'rinishini oladi, bu esa o'zbek madaniyatida noqulay, hatto hurmatsizlik belgisi sifatida qabul qilinishi mumkin. Chunki o'zbek etiketida mehmonni tez jo'natish istagi salbiy ma'no kasb etadi.

Transpozitsiya jarayonida lingvomadaniy ekvivalentsizlik (non-equivalence) hodisasi alohida o'rin egallaydi. O'zbek etiketidagi «dasturxon» so'zi xitoy madaniyatida to'liq ekvivalentsiz bo'lib, «zhuōzi» (桌子 — stol) yoki «cāntái» (餐台 — taomxona) bilan ifodalanadi. Ammo «dasturxon» so'zida o'zbek tafakkurida mehmonnavozlik, baraka va ijtimoiy aloqa kabi ma'nolar mujassamlashgan.

Quyidagi jadval ikkala madaniyatdagi asosiy nutq formulalarining transpozitsiyasini ko'rsatadi:

Vaziyat	Xitoy formulasi	O'zbek formulasi
Kutib olish	Huānyíng guānglín (欢迎光临)	Xush kelibsiz / Marhamat

Vaziyat	Xitoy formulasi	O'zbek formulasi
Uyga taklif etish	Qǐng jìn (请进)	Marhamat, kiring / Uyimizga nur tushdi
Taomga da'vat	Qǐng chī (请吃)	Marhamat, dasturxonga o'tiring
Mehrni ifodalash	Bǎ zhèr dāng zìjǐ jiā	O'z uyingizdek his qiling
Kuzatib qo'yish	Màn zǒu (慢走)	Eson-omon boring, yo'lingiz oq bo'lsin
Yana taklif	Xià cì zài lái (下次再来)	Yana keling, eshigimiz doimo ochiq

Xitoy va o'zbek xonadonlarida mehmonnavozlik nutqi ikki darajada — universal va madaniy spetsifik — tashkil topgan. Universal daraja quyidagilarni o'z ichiga oladi: mehmonni uyga taklif etish akti, taom orqali hurmat ifodalash, kuzatib qo'yishda yo'l tilaklari. Bu universallar barcha inson madaniyatlarida mavjud bo'lib, Greenberg tilshunoslik universallari bilan hamohangdir.

Madaniyatga xos daraja esa ikkala xalqning o'ziga xos dunyoqarashi, tarixi va falsafiy asosiga bog'liq. Xitoy mehmonnavozligida «li» — marosim va tartib tamoyili — ustunlik qilsa, o'zbek madaniyatida «saxovat» va «mehmonning hurmatlanishi» g'oyasi yetakchi o'rin egallaydi. Bu farq nutqiy formulalarning leksik tarkibi, semantik mazmuni va pragmatik funksiyasida yaqqol ko'zga tashlanadi.

Xulosa

Xitoy va o'zbek xonadonlarida mehmon kutish va kuzatishga oid lingvomadaniy muloqotni tahlil etish quyidagi xulosalar chiqarishga imkon berdi. Birinchidan, ikkala madaniyatda mehmonnavozlik marosimi nafaqat kundalik muloqot, balki ijtimoiy-madaniy ritualning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ikkinchidan, xitoy va o'zbek mehmonnavozlik nutqida umumiy semantik maydonlar mavjud bo'lsa-da, ularning ifodalanish usuli, pragmatik funksiyasi va kulturologik asosi tubdan farq qiladi. Uchinchidan, ikki tildagi interferensiya va transpozitsiya hodisalari madaniyatlararo muloqotda tushunmovchiliklarning asosiy manbasi bo'lib xizmat qilishi mumkin. To'rtinchidan, ushbu tushunmovchiliklarni oldini olish uchun lingvomadaniy savod alohida kompetensiya sifatida talab etiladi.

Kelgusi tadqiqotlarda xitoy va o'zbek mehmonnavozlik nutqini empirik (eksperimental) usullarda — so'rovnoma, kuzatish, audioyozuv tahlili orqali o'rganish lingvomadaniyatshunoslik fanini boyitishga katta hissa qo'shadi

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Воробьев В.В. Лингвокультурология: теория и методы. — М.: Изд-во РУДН, 1997. — 331 с.
2. Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. — New York: Linguistic Circle of New York, 1953. — 148 p.
3. Austin J.L. How to Do Things with Words. — Oxford: Oxford University Press, 1962. — 168 p.

4. Searle J.R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. — Cambridge: Cambridge University Press, 1969. — 203 p.
5. Sternin I.A. *Kommunikativnoye povedeniye v strukture natsional'noy kul'tury // Etnokul'turna spetsifika yazykovogo soznaniya*. — M., 1996. — S. 97-112.
6. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. — Chicago: University of Chicago Press, 1980. — 242 p.
7. Xo'jayeva M.N. *O'zbek nutq etiketi: milliy va umuminsoniy jihatlar*. — Toshkent: Fan, 2015. — 180 b.
8. Wang F. *Chinese Politeness Principles and Hospitality Discourse*. — Beijing: Foreign Language Teaching and Research Press, 2012. — 256 p.
9. Yo'ldoshev B.R. *Lingvokulturologiya asoslari*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Kutubxonasi, 2018. — 224 b.
10. Li W. *The Pragmatics of Chinese Hospitality Expressions // Journal of Asian Linguistics*. — 2019. — Vol. 14(2). — P. 45-72.
11. Tursunov A.J. *O'zbek va xitoy tillarining qiyosiy tahlili*. — Toshkent: ToshDO'TAU, 2021. — 196 b.
12. Hall E.T. *Beyond Culture*. — New York: Anchor Books, 1976. — 298 p.
13. Hofstede G. *Culture's Consequences: International Differences in Work-Related Values*. — Beverly Hills: Sage, 1980. — 328 p.
14. Greenberg J.H. *Universals of Language*. — Cambridge: MIT Press, 1963. — 337 p.
15. Karimov I.A. *Yuksak ma'naviyat — yengilmas kuch*. — Toshkent: Ma'naviyat, 2008. — 176 b.

INNOVATIVE
ACADEMY